

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2005

ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΒΑΝ ΜΠΕΤΟΒΕΝ

ΕΥΛΑΒΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΕ ΜΙΑ ΣΥΝΕΧΗ ΑΘΑΝΑΤΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ...

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΜΕΝΕΛΛΑΟΥ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΥ

Σε μιάν εποχή, πού τὸ μέσον, δηλαδή ἡ ὕλη, ἔχει προωθηθεῖ τόσο, ὥστε νὰ κυριαρχεῖ ὡς σκοπὸς τῆς ζωῆς, -μιὰ κατάσταση πού ἀπομακρύνει τὸ πνεῦμα καὶ τὸ κάθε ὑψηλὸ ἦθος ἀπὸ τοὺς χώρους ἐκείνους, πού ἤξεραν νὰ κινοῦνται δημιουργικά, χτίζοντας τοὺς πολιτισμούς, πού ὡς τώρα γνωρίσαμε-, σὲ μιὰ τέτοιαν ἐποχὴ ἢ ἀναφορὰ σὲ μορφές τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης πού χάραξαν μὲ τὴν προσφορά τους τὶς λεωφόρους τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ὄχι μόνο χρήσιμη, ἀλλὰ περισσότερο ἀπὸ ποτὲ ἀναγκαία.

Εἶναι ἡ τρίτη φορά, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ιδιότητός μου ὡς μέλους τοῦ Ἀνωτάτου Πνευματικοῦ Ἰδρύματος τῆς Χώρας, πού ἀναφέρομαι εὐλαβικά στὴν μεγάλη, τὴν ἀνεπανάληπτην αὐτὴ μορφή, στὸν Τιτᾶνα τῶν ἡχῶν, ὅπως ἀποκλήθηκε μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου: τὸ 1970, μὲ τὴ συμπλήρωση διακοσίων χρόνων ἀπὸ τὴ γέννησή του καὶ μὲ τίτλο τῆς ὁμιλίας «Ὁ θρίαμβος τοῦ ἀγωνιστικοῦ πνεύματος τοῦ Μπετόβεν», καὶ τὸ 1977, στὰ ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του, μὲ ὁμιλία ὑπὸ τὸν τίτλο «Λουδοβίκος βὰν Μπετόβεν, ὁρόσημο στὴ ζωὴ καὶ τὴν τέχνη».

Πρὶν προβῶ στὴ σημερινή μου τρίτη ἀναφορὰ στὸν Γίγαντα αὐτὸν τῆς Μουσικῆς, δὲν θεωρῶ ἄσκοπο νὰ μεταφέρω μερικὰ ἀποσπάσματα τῶν ὁμιλιῶν πού προηγήθηκαν, χαρακτηριστικὰ τόσο τοῦ ὑψηλοῦ δημιουργικοῦ τοῦ πνεύματος, ὅσο καὶ τῆς ἀπομόνωσής του ἀπὸ τὸ μαρτύριο τῆς κωφότητος, καὶ ὅ,τι ἄλλο τοῦ ἐπεφύλαξε ἡ μοῖρα.

Ἐλεγα, μεταξύ τῶν ἄλλων, στίς 16 Δεκεμβρίου τοῦ 1970:

«Ἡ ἀπέραντη ἔκταση καὶ ἐπιβολὴ τοῦ ἡθικου-ἀγωνιστικοῦ τοῦ πνεύματος, ἀπὸ βορρᾶ μέχρι νότο καὶ ἀπὸ ἀνατολὴ μέχρι δύση, χαράζει ἕναν πελώριο νοητὸ σταυρό, κάτω ἀπὸ τὴν δύναμη καὶ τὴν σκιά τοῦ ὁποίου, ἐπὶ δυὸ περίπου αἰῶνες, ὑψηκεύεται, χαίρεται, πάσχει καὶ φρονηματίζεται ὁ ἄνθρωπος.

Τὸ μεγάλο προμηθεϊκὸ τοῦ πνεύμα, καρφωμένο στὸ κέντρο αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ, σὰν πάνω σ' ἕνα ἄλλο καυκασιανὸ βράχο, δέχεται τὴν ἐπίθεση καὶ τὴν καταλυτικὴ φθορὰ ἀπὸ τὰ ὄρνεα, ποὺ λέγονται συνδιηκες καὶ περιστάσεις, φαινομενικὰ καταδικασμένο νὰ πίνει τὸ κώνειο τῆς ζωῆς, στὴν πραγματικότητα, ὅμως, θεϊκὰ ἀποσταλμένο καὶ προωρισμένο νὰ ἀνανεώνει τὶς δυνάμεις τοῦ μετὰ τὴν ἐσωτερικὴ του πάλη, νὰ τὶς ἀναπτύσσει καὶ νὰ τὶς πλουτίζει, πρὸς χάριν τοῦ ἀνθρώπου».

Καὶ πάρα κάτω:

«Ἀναλογιζόμεστε ποιά δὲ ἦταν ἡ τύχη τοῦ κόσμου, ἂν ἡ Θεία Πρόνοια δὲν ἀπέστελλε, κατὰ ἀραιὰ διαστήματα, στοὺς ἀνθρώπους αὐτὰ τὰ “Σκευὴ Ἐκλογῆς” τῆς, νὰ τοὺς χαράζουν τὸ δρόμο στὴν σκέψη, στὸ αἶσθημα, στὴ φύσις. Νὰ τοὺς δείχνουν πῶς πρέπει νὰ ζοῦν, νὰ μάχονται γιὰ τὴν ἰδέα καὶ νὰ πεδαινοῦν...

Ἐνὶ ὑπάρχει ὠραιότερο πράγμα ἀπὸ τὸ νὰ πλησιάζεις τὸ Θεῖον καὶ νὰ σκορπᾶς τὶς ἀχτίδες τοῦ στοῦ ἀνθρώπινο γένος; λέει ὁ ἴδιος.

Ὁ Μπετόβεν εἶναι μιὰ ἐκφράση τοῦ θείου σπινδιῆρος τοῦ Ἀπείρου. Εἰσχωρώντας ὡς τὰ ἐσώτατα θάδη τῆς, φωτίζει τὴν ψυχὴ καὶ τὴν καταξιώνει ν' ἀντικρύσει τὸ ἀποκαλυπτικὸν ὄραμα τοῦ Ὁραίου καὶ τῆς Ἀλήθειας».

Καὶ στίς 29 Μαρτίου τοῦ 1977 ἔγραφα μεταξύ ἄλλων:

«Ἡ δουλειά του, μέσα στὴν τραγικότητα τῆς μοναξιάς, παίρνει τὸν χαρακτήρα τῆς φύσις. Ὁ Μωϋσῆς δὲν ἦταν περισσότερο μόνος πάνω στὴν ἀνεμόδαρτη κορυφὴ τοῦ Σινᾶ.

Ἡ ἀπομόνωσή του ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, τοῦ ἐνίσχυσε τὴν ἔφεση πρὸς τὴ μάθησιν. Βυθίζεται στὸν Πλάτωνα. Αὐτὸ τὸ καθαρό, πνευματικὸ φῶς τοῦ φαινόταν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἱκανὸ νὰ τοῦ φωτίσει τοὺς δρόμους τῆς ἀλήθειας. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβει κανεὶς πόσο μποροῦσε ν' ἀναστατώσει μιὰ τέτοια εὐαισθησία, ὅπως τοῦ Μπετόβεν, ἡ ἀναζήτησιν τοῦ ὁρθοῦ.

Ἡ ἀνεξάντλητη γενναιοδωρία τῆς εὐτυχίας πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἦταν γραφτὸ νὰ σκορπιστεῖ πλουσιοπάροχα ἀπὸ τὸν δυστυχέστερο τῶν ἀνθρώπων. Ἄν ὁ Γκαί-

τε πεθαίνοντας έζητησε “περισσότερο φώς”, ό Μπετόβεν φαίνεται να προστάζει με τό έργο του «περισσότερο ύψος, ακόμα στα ψηλά».

*
* *

Στή σημερινή μου όμιλία θεώρησα πώς θα άναδεικνυόταν ακόμα περισσότερο τό μέγεθος τής προσφοράς του πρός τόν άνθρωπο, άν, εκτός τών άλλων, γίνει άναφορά στην καθαρα ανθρώπινη παρουσία του στή ζωή, με τή δύναμη, αλλά και τις άδυναμίες του στην αντιμετώπιση τών δύσκολων, μέχρι και τραγικών περιστατικών της.

Άς μεταφερθούμε τώρα, στις 24 Μαρτίου του 1827, κοντά του, στο κρεβάτι που κοιτάται, περιμένοντας τόν θάνατο...

Αυτός ό Μεγάλος, που σ' όλα τά πλάτη τής Γής επί δύο και πλέον αίωνες προσφέρει στον άνθρωπο ό,τι αισθητικά ώραίο και πνευματικά ύψηλό, κοιτάται τώρα έτοιμοθάνατος μες στο φτωχικό του δωμάτιο τής Βιέννης.

Δυό φίλοι τόν παραστέκουν. Και όταν ό παπās, φεύγοντας, έκλεισε πίσω του τήν πόρτα, άνοίγει τά χείλια του, για να ψιθυρίσει με τήν πιό πικρήν ειρωνεία τή φράση τών αρχαίων Ρωμαίων ήθοποιών μετά τήν παράσταση:

— Plaudite amici, comedia finita est.

— (Χειροκροτήστε φίλοι, ή κωμωδία τελείωσε.)

Και σέ δυό μέρες, στις 26 Μαρτίου του 1827, παραδίνει στα χέρια του Θεού τό μεγάλο του πνεύμα. Οι άνθρωποι τό είχαν κιόλας παραλάβει από χρόνια... Και σήμερα, καταλύοντας τους φραγμούς του χρόνου, εξακολουδει να είναι ζωντανό. Σφύζει από δύναμη. Πάλλεται, διδάσκει, φρονηματίζει, ένδαρρύνει, έξυψώνει.

Ίστορούμε σήμερα τή ζωή μιās μεγαλοφυίας, που πέρασε σαν ένα φωτεινό μετέωρο άπ' τόν πλανήτη μας. Και πιό πολύ ακόμα, μνημονεύουμε τόν άνθρωπο που έζησε τή ζωή του παλεύοντας στήθος πρός στήθος με τις αντίξοες περιστάσεις της, μέσα σε άφάνταστες δυσκολίες και κακουχίες, με τήν πιό σκληρήν γι' αυτόν άναπηρία, τή φτώχεια, τήν άρρώστια, τήν έγκατάλειψη.

Πώς άντέδρασε σ' όλα αυτά ό ήρώας μας; Ύπέκυψε στή ζωή ή τήν ένίκησε; “Όσο ζούσε, αιστάνθηκε πολλές φορές να υποκύπτει. Η άκαταδάμαστη, όμως, θέλησή του τόν έκανε να σηκώνεται και πάλι όρθός, σαν τό λαβωμένο λιοντάρι, ζητώντας, καθώς έλεγε, “ν' άρπάξει τή Μοίρα άπ' τό λαίμό”.

Και δὲν ζητοῦσε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τὴ νίκη. Τὴν ἤθελε γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Μᾶς τὸ λέει ὁ ἴδιος: «Δὲν ὑπάρχει ὠραιότερο πρᾶγμα ἀπὸ τὸ νὰ πλησιάζεις τὸ θεῖον καὶ νὰ σκορπᾶς τις ἀχτίδες του στὸ ἀνθρώπινο γένος».

Γιατί ἔγραφε; Μιὰ ἐντονη, θεϊκὴ παρόρμηση τὸν ἐσπρωχνε σ' αὐτό: «Ὅ,τι ἔχω στὴν καρδιά μου πρέπει νὰ βγεῖ ἔξω. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ γράφω».

Ὅσο ζοῦσε ὑπέκυπτε, ἀλλὰ ὀρθωνόταν καὶ πάλι καὶ νικούσε. Τὸ ἔργο του, ὅμως, δὲν ὑπέκυψε. Ἀφρισμένος πάντα καὶ ὀρμητικὸς ὁ καταρράχτης του, μᾶς παρασύρει μὲ τὸ βίαιο πάθος του, μᾶς δονεῖ, μᾶς κάνει νὰ νοιώσουμε τὴ φρικίαση τοῦ μεγάλου καὶ ἐντονου ψυχικοῦ κραδασμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὅταν φιλοσοφεῖ, μᾶς ἀνοίγει διάπλατα τὶς πύλες στὰ θεῖα παλάτια τοῦ πνεύματός του, μᾶς βυθίζει μέσα στὴν ἀγλὴ τοῦ ὄνειρου του, μᾶς λούζει μὲς στὴ θεία ροὴ τῆς ἀπέραντης στοργῆς του, μᾶς χαρίζει τὴ γαλήνη τοῦ ὑψηλοῦ ἰδανικοῦ, μακριὰ ἀπὸ τὴν ὠμὴ καὶ γυδαία βιοτικὴ πάλη.

Εἶναι ὁ θεῖος σπινθήρας τοῦ ἀπείρου, ποὺ φωτίζει μέχρι τὰ ἐσώτατα βάθη τῆς κάθε ψυχῆ, ποὺ οἱ ἀχτίδες του εἰσχωροῦν τόσο βαθειά, γιὰ νὰ φωτίσουν καὶ ν' ἀποκαλύψουν σὲ ὅλη του τὴν ἔκταση τὸ ὄραμα τῆς μεγάλης καὶ ὑψηλῆς ἐννοίας τοῦ Ὁραίου καὶ τῆς Ἀλήθειας.

Πρὶν ἀπὸ 178 χρόνια, ἓνας ἥλιος ἐσθῆσε. Πόσοι, ὅμως, ἀπὸ τοὺς σβῆσμένους αὐτοὺς ἥλιους, δὲν μᾶς στέλνουν ἀκόμα τὸ φῶς καὶ τὴ θερμὴ τους, εὐλογία Θεοῦ στὸ σῶμα μας καὶ τὴν ψυχὴ μας!

Εἶναι ἡ τεράστια ἀπόσταση ποὺ μᾶς χωρίζει ἀπ' αὐτούς, ποὺ κάνει τὴ λάμψη καὶ τὴ ζέστα τους νὰ φτάνουν ἀκόμα, σὰν ἀπ' τὴν πηγὴ μιᾶς ζωντανῆς φλόγας ποὺ καίει, καὶ νὰ νοιώθουμε νὰ μᾶς ἀγγίζουν, καὶ ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται τὴ γλυκειὰν αὐτὴ καὶ γόνιμη θαλπωρὴ, πού, θερμαίνοντας ὅλες τὶς παγωμένες πτυχεῖς τῆς, κάνει τὰ αἰσθήματά μας νὰ ξυπνοῦν, νὰ συνέρχονται, γιὰ νὰ ἐτοιμασοῦν ἀνοπλά νὰ συλλάβουν τὸ τέλειο νόημα τῆς ζωῆς.

Αὐτὸ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῶν Μεγάλων Δημιουργῶν, αὐτὸ καὶ τοῦ Τιτάνα τῶν ἀσύλληπτων διαλογισμῶν καὶ τῶν ἐξαίσιων ἤχων, τοῦ Λουδοβίκου βᾶν Μπετόβεν.

*
* *

Ἡ μεγάλη Τέχνη στὴν ὑπηρεσία, ὄχι τῆς τέχνης, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου.
Πολλὲς φορές σκέφτηκα πῶς, ἂν ἡ μουσικὴ εἶχε τὴν ἀριότητα στὰ μέσα

και στην αισθητική της έκφρασης, και κυρίως την αμεσότητα της επαφής, σαν αυτή που έχει ο Λόγος, θα μετρούσαν κάποτε οι άνθρωποι τα δύομιση χιλιάδες χρόνια του Μπετόβεν στο πνευματικό προσκήνιο, καθώς κάνουμε οι σύγχρονοι για τον Αισχύλο και τους άλλους τραγικούς και φιλοσόφους.

*
* *

Μεγάλοι δημιουργοί πέρασαν πολλοί στην τέχνη. Ήλάχιστοι, όμως, είναι εκείνοι, που σε τόσο βαθμό εισχώρησαν στα βάθη του νου και της καρδιάς του ανθρώπου, πρώτος απ' αυτούς, ο Μπετόβεν. Τί είναι, άραγε, εκείνο από την τέχνη του που άγγιξε τόσο τον άνθρωπο; Είναι οι ωραίες του μελωδίες; Δεν θα υπήρχε φτηνότερη εξέγηση απ' αυτή. Είναι οι αρμονίες του, οι φόρμες, τα θέματά του; Πολλοί έγραψαν με τα ίδια αυτά μέσα. Τί είναι, λοιπόν;

Είναι, πρώτα απ' όλα, ή φυσική έκφραση του στρατευόμενου ανθρώπου και, ταυτόχρονα, ή ανθρωπινή έκφραση της ελεύθερης φύσης.

Δεν παίζουμε με τα λόγια. Προσπαθούμε να εξηγήσουμε αυτό το ανθρωποφυσικό φαινόμενο, που έκανε χειροπιαστή την πιο άφηρημένη από τις τέχνες, ή, καλύτερα, είναι ή ίδια ή τέχνη του, που με τη μαγική της δύναμη έπιασε από το χέρι τον άνθρωπο, για να τον οδηγήσει ψηλότερα, μεσολαβητής του μπροστά στο Θεό.

Ο Μπετόβεν δεν είναι ή αμέριμνη χρυσή βροχή, που έπεσε από ψηλά...

— Είναι ή καυτή λάβα, που ξεπετάχτηκε μαχόμενη από τα έγκατα της ανθρωπίνης ύπαρξης.

— Είναι ο σκληρός πολεμιστής, που ζύμωνε την τέχνη του με όνειρα και απογοητεύσεις.

— Είναι ή προσωποποίηση της αγωνίας της υπευθυνότητας για την ανθρωπινή μοίρα.

— Είναι ο εκούσιος "αίρων τας άμαρτίας του κόσμου", πάνω στο χοντροκομμένο κορμί του.

— Είναι ο βάρδος και ο ήρωας μαζί.

"Το κράτος μου είναι στους αιώρες", έγραφε στον Φραγκίσκο φόν Μπρούνσβικ. Εκεί ζητούσε, μαχόμενος, να οδηγήσει τους ανθρώπους.

Και κείνοι το κατάλαβαν. Είδαν, άκουσαν και ένιωσαν στον Μπετόβεν τον ίδιο τους τον εαυτό. Τα όνειρά τους, τα πάθη τους, τις χαρές τους, τις απογοη-

τεύσεις τους, τὸν πόθο ν' ἀνέβουν σὲ ψηλότερες σφαῖρες, “μακριὰ ἀπὸ τὴν κόπρο τοῦ κόσμου”, καθὼς ἔγραφε ὁ ἴδιος. Διέκριναν ἓνα κομμάτι ἢ καὶ ὀλόκληρο τὸν ἑαυτό τους μέσα του.

Ἐγινε ὁ Μεγάλος δικός τους.

*
* *

Ὁ Μπετόβεν εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ἔκφραση τῆς φύσης. Συγκεντρώνει σὰν ἄνθρωπος καὶ σὰν καλλιτέχνης, ὅλες τις ἀντιφατικές ἐννοιες. Δὲν εἶναι ὁ μουσικός τῆς χάριτος, τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης, τοῦ θυμοῦ, τῆς εἰρωνείας, τοῦ χιούμορ, τοῦ αἰσθηματικοῦ βάρους, τοῦ ἀπέραντου λυρισμοῦ, τοῦ αὐστηροῦ κλασικοῦ περιγράμματος. Εἶναι ὁ συνδυασμὸς ὅλων αὐτῶν, μὲ τὴν καθολικότητα ποὺ ἀνάλογα χαρακτηρίζει τὴ φύση:

Εἶναι ἡ καταιγίδα καὶ ἡ γαλήνη, ὁ μανιακὸς τυφώνας καὶ ἡ χαϊδεμένη αὔρα. Ἡ βαρεὶα συννεφιά καὶ ἡ λιόχαρη μέρα. Ὁ βρυχυδμὸς τοῦ λιονταριοῦ καὶ τοῦ κορδαλλοῦ τὸ τραγούδι. Εἶναι ὁ Προμηθεὺς Δεσμώτης γιὰ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό, καὶ ὁ Προμηθεὺς Λυόμενος γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Σ' αὐτὲς τὶς σκέψεις σὲ ὀδηγεῖ τὸ ἔργο του, ἀλλὰ καὶ ἡ μορφή του.

Ἐνα φαρδὺ μέτωπο, ποὺ ἀπὸ μέσα του κοχλάζουν οἱ πιὸ δυνατὲς σκέψεις, ποτισμένες ἀπὸ τὸ ζεστὸ καὶ ρωμαλέο αἷμα τοῦ πληθείου. Σκέψεις, ποὺ χαρρακώνουν τὰ μάγουλα, ποὺ κατεβάζουν τὰ χεῖλια καὶ τὸ σαγόνι, σὲ μιὰν ἔκφραση ἀνάμεικτη ἀπὸ θλίψη καὶ πείσμα.

Πολλοὶ μίλησαν γιὰ τὸν σκελετὸ αὐτοῦ τοῦ κοντόσωμου ἄντρα, μὲ τὴν κοψιά τοῦ Ναπολέοντα, “τὴν εὐρωστία του, τὴ δύναμή του, σπάνιο πράγμα γιὰ ἓνα ἀνώτερο πνεῦμα”, καθὼς εἶπαν. Ὁ ἓνας θαυμάζει τοὺς δυνατοὺς του μυῶνες, ὁ ἄλλος τὸν ὀνομάζει Κυκλώπειο. Ὅλοι, ὅμως, τὸν λένε δξύθυμο στὸν ὑπέρτατο βαθμό.

Περνάει ἀπότομα ἀπὸ τὴν ἀφέλεια στὴ δυσπιστία. Σ' ὅλο του τὸ πρόσωπο αὐτὴ ἡ διαρκὴς ἐνταση. Κατὰ πῶς διηγοῦνται ὅσοι τὸν γνώρισαν, “ξεπετάει ζωηρὰ μιὰν εὐθυμὴ λέξη καὶ πάλι ἀμέσως ξαναπέφτει σὲ μιὰ σκοτεινὴ σιωπή”.

Συχνὰ τὸν συναντοῦν ἔξω, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου. Τὸν βλέπουν εὐθυμο ἀνάμεσα στοὺς φίλους του. Δὲν πρόκειται, ὅμως, γιὰ συνομιλία μαζί τους. Μόνο αὐτὸς μιλάει καί, συχνά, χωρὶς νὰ σταματᾷ, σὰν νὰ πλανιέται στὰ σύννεφα.

Φιλοσοφεῖ μὲ τὸν δικό του τρόπο. Μιλᾷ τελείως αὐθόρμητα, χωρὶς τίποτα

ν' αποσιωπά, καρυκειώντας τὰ λόγια του με ἀφελείς συχνά και πρωτότυπες σκέψεις και γνώμες, με παράξενα ἀστεῖα.

Τοῦ ἀρέσει νὰ συνδέεται στοῦ ὕπαιθρο.

Ἐγραφε ὁ ἴδιος: “Κανείς δὲν ἀγαπᾷ τόσο τὴν ἐξοχή, ὅσο ἐγώ. Δάση, δέντρα, βράχοι, ὅλα μιλοῦν σὰν τὸν ἄνθρωπο. Μοῦ φαίνεται πὼς στὴν ἐξοχὴ κάθε δέντρο με προσφώνει: “Χαῖρε, νὰ εἶσαι πάντα εὐτυχημένος”. Ὡ Θεέ, στὰ δάση εἶμαι εὐτυχής, στὰ δάση, ποὺ κάθε δέντρο μιλάει γιὰ Σένα”.

Κοιτάει ψηλά, χαμηλά, σκέφτεται, γράφει. Ποτέ, ὅμως, δὲν γράφει, χωρὶς νὰ ξαναγυρίσει ν' ἀλλάξει κάτι, ὅπως ἔκανε ὁ Μότσαρτ και περισσότερο ὁ Σούπερτ.

Ἡ φύση του, γεμάτη ἐσωτερικὲς συγκρούσεις, πλούσια σὲ ἀναλογίες, δὲν θὰ μπορούσε εὐκολα νὰ συμβιβαστεῖ με τὸν ἑαυτό της. Διατυπώνει μία μουσικὴν ιδέα, μὰ ὕστερα τὴν παραλλάζει τόσο, ποὺ τὰ πρόχειρά του καταντοῦν νὰ μὴ διαβάζονται.

Πάντα, ὅταν ἐργάζεται, βρίσκειται σὲ κατάσταση ἀλλοφροσύνης.

Ποιὸς ξέρει ποῦ νὰ ὀφείλεται αὐτὸ τὸ ἄστατο, τὸ νοσηρό, τὸ ἀνήσυχο τοῦ χαρακτήρα του. Μὴν ἄραγε ὁ κολοσσὸς αὐτὸς ποὺ ἦταν τὸ πνεῦμα του, ἀσφυκτιοῦσε μέσα στὰ στενὰ ὄρια τοῦ ἀνθρώπινου σώματος; Ἡ μήπως τὸν ἐβάραινε κάποια κληρονομιά; Μήπως οἱ θλίψεις και οἱ ἀπογοητεύσεις τοῦ εἶχαν κλονίσει τὸ νευρικὸ σύστημα; Μπορεῖ κάτι νὰ εἶναι ἀπ' ὅλα αὐτά, μπορεῖ και ὅλα μαζί...

Γεννήθηκε στὴ Μπὸν στὶς 16 Δεκεμβρίου τοῦ 1770, μέσα στὴ σοφίτα ἐνὸς φτωχικοῦ σπιτιοῦ. Κληρονομικότητα, οἰκογενειακὴ παράδοση, ὅλα προώριζαν τὸν γιὸ και ἐγγονὸ μουσικῶν νὰ γίνεи και ὁ ἴδιος μουσικός. Ἡ κληρονομικότητα, ὅμως, αὐτὴ εἶχε και τὴν ἄλλη της πλευρά: ὁ πατέρας του εἶναι ἀλκοολικός και ἡ μητέρα του, κόρη ἐνὸς μάγερα και χήρα καμαριέρη ἀπὸ τὸν πρῶτο της γάμο, εἶναι φθισικὴ.

Μήπως ἐδῶ θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ ἡ πρόωμὴ καταστροφή της υγείας του; Γιατὶ τὰ παιδικὰ του χρόνια πέρασαν σκυθρωπά, δίχως τὴ θαλπωρὴ τοῦ σπιτιοῦ.

Ἡ ζωὴ τοῦ αὐτοσυστήθηκε ἀπ' τὴν ἀρχὴ σὰν ἓνας βάνουσος ἀγῶνας. Ἔτσι, και ἡ μόρφωσή του ἦταν παραμελημένη. Ἀπὸ νωρὶς ἐγκατέλειψε τὸ δημοτικὸ σχολεῖο. Τὸ πνεῦμα του, ὅμως, ὑπῆρξε πάντα ἐρευνητικὸ γιὰ τὰ μεγάλα θέματα. Ἦταν ἡ μεγαλοφυΐα ποὺ τὸν ἐσπρωγνε σ' αὐτό. Ἀπόδειξη ἔχουμε τὰ ὑπόλοιπα της βιβλιοθήκης του, ποὺ σώζονται, στὴ Μπὸν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, τὸν

Πλάτωνα, τὸν Πλούταρχο καὶ τὸν Σαίξπηρ, συναντοῦμε ἐκεῖ καὶ διάφορα ἄλλα θεολογικά καὶ φιλοσοφικά βιβλία.

Πολύ πρόωρα ἐμφανίζεται τὸ μουσικό του χάρισμα. Δὲν εἶναι, ὅμως, ἐκείνη ἡ θαυμαστή εὐκολία τοῦ Μότσαρτ, αὐτὴ ἡ γοητεία τῆς παιδικῆς μεγαλοφυΐας. Ἡ μουσικὴ τὸν τραβά, ἀλλὰ ἀποφεύγει τὴ μελέτη. Μαντεύει τοὺς ἐμπορικοὺς σκοποὺς τοῦ πατέρα του καὶ ἀποστρέφεται τὸν ρόλο τοῦ παιδιοῦ-θαύματος, τοῦ ἀντικειμένου ἐξαγωγῆς, ἀπὸ τὸ ὅποιο μποροῦν νὰ βγοῦν λεφτά.

Ἀπὸ νωρὴς ἄρχισε μαθήματα βιολιοῦ, βιόλας καὶ πιάνου, καθὼς καὶ ὄμπεε καὶ ὄργανο, καὶ σὲ ἡλικία ἔντεκα χρόνων ἄρχισε θεωρητικὰ μὲ τὸν Neefe. Ἡ πρόοδός του ἦταν ἐκπληκτικὴ. Ἄρχιζε κιόλας νὰ συνδέεται, ἀλλὰ περισσότερο ἦταν ἀφοσιωμένος στὸ πιάνο καὶ τὸν αὐτοσχεδιασμό.

Ἐξω, ὅμως, ἀπὸ τὴ μουσικὴ, μιὰ παιδικὴ ἡλικία θλιβερή, σκοτεινὴ, ἀηδιασμένη ἀπὸ πίκρες, ταπεινώσεις, ἐξευτελισμούς, μέσα στὴ φτώχεια καὶ τὰ βάσανα, ἀνάμεσα στὸν μέδυσσο πατέρα καὶ τὴ φθισικὴ μάνα του. Μερικὲς φορές, ὅμως, ξεφεύγει ἀπὸ τὴν ἀποπνικτικὴν αὐτὴ ἀτμόσφαιρα, γιὰ ν' ἀνταποκριθεῖ στὴ φιλία, ποὺ τοῦ δείχνουν οἱ καλλιτερες ἀστικές οἰκογένειες τῆς Μπόν. Μέσα σ' αὐτὲς ξεχωρίζει συντρόφους, φίλους καὶ ἀξιαγάπητες νεαρὲς κοπέλλες, ὅπως τὴν γοητευτικὴ Ἐλεονώρα φὸν Μπράουνιγκ, ποὺ κατορθώνει νὰ τὸν ἡρεμήσει.

Ἀγαπᾷ τὴν στοργικὴ καὶ εὐγενικὴ αὐτὴ κοινωνία, αἰσθάνεται, ὅμως, μέσα σ' αὐτὴ τὴ φιλία τὰ ἀδιόρατα ἴχνη μιᾶς συγκατάβασης, τίς μακρινὲς ὑποψίες ἐνὸς πνεύματος ἐλεημοσύνης, πράγμα ποὺ τὸν κάνει ν' ἀπαντᾷ μὲ ἐκκρήξεις ὀργῆς, μὲ σκαιὲς προκλήσεις περηφάνειας.

Ἐπιμένουμε λίγο σ' αὐτὰ τὰ χρόνια τῆς νεότητάς του, ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ πλάθεται καὶ νὰ σχηματίζεται πρὶν ἀπὸ τὸν καλλιτέχνη, γιατί μᾶς δίνουν ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, ποὺ θὰ ἐπηρεάσουν στὸ μέλλον τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ ἔργο, ἀκόμα καὶ τοῦ Μπετόβεν.

Γύρω στὰ δεκαεπτὰ του χρόνια ξεκινᾷ γιὰ τὴ Βιέννη. Ἀπὸ χρόνια εἶχε τὸν πόθο νὰ γίνεῖ μαθητὴς τοῦ Μότσαρτ καὶ τοῦ Χάϋδν. Ὁ Μότσαρτ τὸν κρίνει ἀρκετὰ ψυχρὰ ὡς πιανίστα, ὅταν, ὅμως, τοῦ δίνει ἓνα θέμα ν' αὐτοσχεδιάσει στὸ πιάνο, προλέγει ἐπὶ λέξει πὼς “μιὰ μέρα θὰ μιλοῦν γι' αὐτόν”.

Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά, ἂν λίγα πράγματα πῆρε ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Χάϋδν, οἱ συνομιλίες μαζί του ὑπῆρξαν μιὰ γόνιμη γι' αὐτὸν διδασκαλία.

Ὅταν ἐπιστρέφει στὴ Μπόν, πεθαίνει ἡ μητέρα του ἀπὸ τὴ φθίση. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει νὰ φοβάται πὼς φέρνει κι αὐτὸς μέσα του τὸ σπέρμα τῆς ἀνελέτητης ἀρρώστιας.

Περνοῦν πέντε χρόνια, ἀπὸ τὰ πιὸ ἀνυπόμονα τῆς ζωῆς του, μέχρι νὰ κατορθώσῃ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὸ ὄνειρό του γιὰ ἐπιστροφή στὴ Βιέννη, μὲ σκοπὸ τὴ συμπλήρωση τῶν σπουδῶν του. Στὸ μεταξύ, ὅμως, γράφεται στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μπόν. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ἔχει ἀρχίσει νὰ κατακλύζει τὴν Εὐρώπη μὲ τὰ φιλελεύθερα δημοκρατικὰ της μηνύματα. Δὲν ἦταν, λοιπόν, δύσκολο νὰ κατακτήσῃ καὶ τὸν Μπετόβεν. Ἡ δημοκρατικὴ του φύση ἐδραιώνεται τώρα μέσα του, ἐνῶ ὁ ἀνθρωπιστικὸς ἰδεαλισμὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας, ἡ ἀγάπη στὴν ἐλευθερία, τὸ μῖσος τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἰσότητος καὶ ἀδελφότητος μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, διαποτίζουν τὴν ψυχὴ του καὶ μετουσιώνονται σὲ ἔργα ὑψηλῶν ἰδανικῶν.

Τὰ πρῶτα του χρόνια στὴν αὐστριακὴ πρωτεύουσα τοῦ εἶναι μᾶλλον εὐκόλα καὶ εὐτυχημένα. Ὅλοι ἀναγνωρίζουν καὶ χαίρονται τὴ μεγαλοφυΐα του.

Παρὰ τὸ ἐπαρχιακὸ ἰδίωμα τῆς ὀμιλίας του, τὴν τραχύτητα τῶν τρόπων του καὶ τὸν ὑπερήφανο χαρακτῆρα του, ἡ ὑψηλὴ κοινωνία τῆς Βιέννης τὸν ξεχωρίζει καὶ τὸν θέλει πάντα μαζί της. Γίνεται τὸ χαϊδεμένο παιδὶ τῆς ἀριστοκρατίας τῶν Lobkowitz, τῶν Lichnowsky, τῶν Brunswik. Πάντα, ὅμως, τὸν κρατοῦν σὲ ἀπόσταση. Οἱ μεγάλοι αὐτοὶ ἀφέντες ὑποδέχονται καὶ θαυμάζουν τὸν Μπετόβεν, δὲν τὸν θεωροῦν, ὅμως, ἴσο τους.

Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο τὸν ξεπληρώνουν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος τοὺς θεωρεῖ κατώτερους, γιὰ τὸν τοὺς ξεπερνᾷ μὲ τὴν ἰδιοφυΐα του.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, φιλοξενεῖται στὸ σπίτι τοῦ πρίγκηπα Λιχνόφσκυ, καὶ στὰ 1809 ὁ πρίγκηψ Lobkowitz καὶ ὁ Ἀρχιδούξ Ροδόλφος τοῦ δείχνουν μίαν τρανὴ ἀπόδειξη τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς φιλίας τους: Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐργάζεται ἀνετα καὶ νὰ μὴ φύγῃ ἀπὸ τὴ Βιέννη, τοῦ ἐξασφαλίζουν 4.000 φιορίνια τὸ χρόνο, ποσὸν ποὺ ἀργότερα μειώθηκε σὲ 1.300 φιορίνια καὶ ποὺ ὁ μεγάλος καλλιτέχνης εἰσέπραττε μέχρι τὸν θάνατό του.

*
* *

Τὸ συνδυετικὸ του ἔργο προχωροῦσε, ὅταν γύρω στὰ 1796, σὲ ἡλικία 26 ἐτῶν, ἔνοιωσε τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς βαρηκοΐας του. Ἕνας πόνος τῶν αὐτιῶν στὰ 1797 καὶ τὰ διάφορα ἀδέξια γιατροσόφια του, κατὰφεραν νὰ παρουσιάσουν αὐτὴ τὴν περιέργη ἀντινομία τῆς φύσης: ἕνας μεγαλοφυῆς συνδυετής, κουφός.

Ἐκ πρώτης ὄψεως, θὰ μπορούσε νὰ σκεφθεῖ κανεὶς, γιὰ νὰ καταλάβῃ τὴν τραγικότητά του, τυφλὸ τὸν Rembrand ἢ τὸν Rodin κουλὸ!

Ἐγινε λακωνικός τόσο, πού ὁ κόσμος ἀρχίζει νά τόν περνᾷ γιά μισάνθρωπο! Πώς νά μή σᾶς διαβάσω μερικά ἀπ' τὰ γράμματά του, τόσο χαρακτηριστικά τῆς ἀγωνίας καί τῆς ἀπελπισίας του.

Γράφει στόν φίλο του Amenda:

«Πόσες φορές σέ ἀποζητῶ κοντά μου, γιατί ὁ Μπετόβεν σου εἶναι πολὺ δυστυχημένος. Μάθε πώς τὸ εὐγενέστερο μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἡ ἀκοή μου, ἔχει χαθεῖ πολὺ. Ἀπὸ τότε πού ἤσουν κοντά μου αἰσθανόμουν τὰ συμπτώματα, ἀλλὰ σώπαινα. Τώρα, ὅμως, πάει πρὸς τὸ χειρότερο. Τί Ὀλιβερὴ πού εἶναι τώρα ἡ ζωὴ μου! Ν' ἀποφεύγω ὅ,τι ἀγαπῶ, ὅ,τι μοῦ εἶναι ἀκριβό, περιστοιχισμένος ἀπὸ ἀνθρώπους ἄθλιους καί ἐγωῖστές...».

Καί στό φίλο του Wegeler:

«Ζῶ ἐλλεινά! Εἶναι τώρα δυὸ χρόνια πού μοῦ εἶναι ἀδύνατο νά κουβεντιάσω μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Εἶμαι κουφός! Ἄν ἔκανα ἄλλο ἐπάγγελμα, κάτι θὰ κατάφερνα. Μά στή δουλειά μου, εἶναι τρομερό! Ὁ Πλούταρχος μὲ ὁδήγησε στήν ἐγκαρτέρηση. Θέλω, ἂν εἶναι βολετό, ν' ἀψηφίσω τὴ μοῖρα μου, μὰ ὑπάρχουν στιγμές στή ζωὴ μου, πού εἶμαι τὸ πιὸ δυστυχημένο πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Ἐγκαρτέρηση! Τί φόβερό καταφύγιο! Κι ὅμως, εἶναι τὸ μόνο πού μοῦ ἀπόμεινε».

Ὅλη αὐτὴ ἡ ἀπελπισία, τοῦ πιάνει τὸ χέρι γιά νά γράψει ἓνα γράμμα στοὺς ἀδελφούς του, γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «Διαθήκη τοῦ Heiligenstadt». Πρόκειται γιά μία κραυγὴ ἐνὸς ἀνθρώπου, πού σπαράζει. Διαβάζοντάς την, σέ κυριεύει βαθύτατος οἴκτος:

«Ὡ ἀνθρώποι, σεῖς, πού μὲ θεωρεῖτε μνησίκαχο, τρελλό ἢ μισάνθρωπο, πόσο μὲ ἀδικεῖτε! Ἡ καρδιὰ καί ὁ χαρακτήρας μου ἦταν ἀπὸ τὰ παιδικὰ μου χρόνια φτιαγμένα γιά τὸ γλυκὸ αἶσθημα τῆς καλωσύνης».

Καί παρακάτω:

«Ὡ Θεέ, πού βλέπεις ἀπὸ ψηλὰ τὸ βάθος τῆς καρδιάς μου, τὸ γνωρίζεις, τὸ ξέρεις πὼς ἐκεῖ μέσα κατοικοῦν ἡ ἀγάπη στοὺς ἀνθρώπους καί ὁ πόθος γιά τὸ καλόν».

Τί ἀπελπισία τοῦ ἔφερε ἡ κώφωσή του! Τοῦ ἔφραξε τὴν ἐπαφὴ μὲ τὸν κόσμο καί τὸν ὑποχρέωσε νά στραφεῖ πρὸς τὰ μέσα του, καί νά συνδιαλέγεται μὲ τὸν δικό του ἐσωτερικὸ κόσμο...

Ὁ Βάγκνερ δέλησε νά παρομοιάσει τὸν Μπετόβεν μὲ τὸν Τειρεσία:

«Τὸν τυφλὸ μάντη – καθὼς λέει – πού ὁ κόσμος τῶν φαινομένων τοῦ εἶναι κλειστός καί πού γι' αὐτὸ βλέπει μὲ τὸ ἐσωτερικὸ μάτι τὴν ἀρχὴ τῶν φαινομέ-

νων. Σ' αὐτὸν μοιάζει ὁ κουφὸς μουσικός, πού, μὴ ἐνοχλούμενος πιά ἀπὸ τὸν θόρυβο τῆς ζωῆς, ἀκούει κατὰ μοναδικὸ τρόπο τὶς ἀρμονίες τῆς ψυχῆς».

Ἐραῖα ὅλα αὐτὰ γιὰ τὸν καλλιτέχνη καὶ δραματικά ρομαντικὴ ἢ παρομοίωσή του μὲ τὸν τυφλὸ μάντη, χωρὶς ὅμως νὰ καλύπτουν τὴν καθαρὰ ἀνθρώπινη δοκιμασία.

*
* *

Μὲ τὸν καιρὸ, ἀρχίζει νὰ συνέρχεται. Δὲν ἦταν ποτὲ δυνατὸ μιὰ φύση σὰν τὴ δική του νὰ ὑποκύψει. Καὶ γράφει, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα:

«Ἡ σωματικὴ μου δύναμη μεγαλώνει μαζί μὲ τὴ διανοητικὴ μου. Αἰσθάνομαι πὼς τώρα ἀρχίζει ἡ νιότη μου». Καὶ πάρα κάτω:

«Ἄς ἦταν τουλάχιστον νὰ γλύτωνα ἀπὸ τὴ μισὴ δυστυχία μου. Ὁχι! Δὲν θ' ἀνεχθῶ αὐτὴ τὴν κατάσταση. Θ' ἀρπάξω τὴ Μοῖρα ἀπ' τὸ λαιμό. Δὲν θὰ μπορέσει νὰ μοῦ ξεφύγει ὀλότελα. Ὡ! εἶναι τόσο ὠραῖο νὰ ζεῖ κανεὶς τὴ ζωὴ χιλίες φορὲς!».

*
* *

Στὰ πρῶτα του ἔργα ἀντιδρᾷ. Δὲν δείχνει καθόλου τὴ δυστυχία του αὐτῆ. Μιὰ νεανικὴ δροσερὴ διάθεση τὰ χαρακτηρίζει. Αἰχμάλωτος τοῦ παραδοσιακοῦ στυλ τῶν Χάινδν καὶ Μότσαρτ, δὲν εἶχε ἀκόμα ἀρχίσει νὰ σφραγίζει τὰ ἔργα του μὲ τὴν ἐντελῶς ἀτομικὴ ἐκείνη σφραγίδα τοῦ πάθους του, συνισταμένης τοῦ ἀνθρώπινου πάθους καὶ τῆς ἀγωνίας, πού τόσο μοναδικὰ ἐκπροσωπεῖ μέχρι σήμερα. Παρ' ὅλα αὐτὰ, καὶ στὰ πρῶτα του ἀκόμη ἔργα διακρίνει, ἀραιὰ καὶ πού κανεὶς, θεματικὰ σπέρματα, πού προσιωνίζουν ἔργα τῆς κατοπινῆς ὀριμότητάς του. Δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ σκεφθοῦμε τὴν εἰσαγωγὴ τῆς δεύτερης συμφωνίας του, ὅπου φανερά διακρίνεται σὲ μιὰ στιγμὴ τὸ δραματικὸ μοτίβο τοῦ πρώτου μέρους τῆς 9ης συμφωνίας.

Ἐρωτεύεται. Καὶ σ' ὅλη του τὴ ζωὴ θὰ ἐρωτεύεται, μ' ἓναν ἔρωτα ἀγνό, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ σκέψεις ἀκόλαστες, πού τοῦ προκαλοῦσαν τὴ φρίκη. Παράφορος, ὅπως σὲ ὅλα του, ὄνειρευόταν εὐτυχίες, μέχρι τὴ στιγμὴ πού τὰ ὄνειρά του θὰ σωριάζονταν συντρίμια.

Στὰ 1801 εἶναι ἐρωτευμένος μὲ τὴν Giullietta Guicciardi, πού τῆς ἀφιέρωσε τὴ σονάτα, τὴ γνωστὴ “ὑπὸ τὸ σεληνόφως”.

Επιπόλαιη, όμως, φιλάρεσκη, εγωίστρια, αφού τον βασάνισε, τον αφήνει για να παντρευτεί ένα περιπετειώδη τύπο, που έκανε και τον μουσικό, χωρίς ν' αφήσει ανεκμετάλλευτη τή γνωριμία του Μπετόβεν, για να ωφέλειται ο άντρας της. “Ήταν έχθρός μου”, γράφει ο Μπετόβεν, “γι' αυτό ίσα-ίσα προσπάθησα να του κάνω όσο καλό μπορούσα”.

*
* *

Τα έργα του, μέχρι και τή δεύτερη συμφωνία, ανήκουν στην πρώτη δημιουργική περίοδο του συνθέτη. Από τήν 3η του όμως συμφωνία καθιερώνει τή δεύτερη μεγάλη του δημιουργική εποχή.

Βρισκόμαστε στην εποχή τής Γαλλικής Έπανάστασης. Όπαδός, ο Μπετόβεν, τής απεριόριστης ατομικής ελευθερίας και τής έθνικης ανεξαρτησίας, και ελπίζοντας πολλά από τον Ναπολέοντα, σχεδιάζει τήν τρίτη του συμφωνία με τὸ ὄνομα Buonaparte. Ἡ στέψη ὅμως τοῦ Ναπολέοντα σὲ αὐτοκράτορα, τὸν κάνει ἔξω φρενῶν, «Ὡστε κι αὐτὸς δὲν ἦταν παρὰ ἕνας κοινὸς ἄνθρωπος» λέει. Σκίζει τήν ἀφιέρωση καὶ στὴ δέση τῆς γράφει:

«Ἡρωϊκὴ Συμφωνία, γραμμμένη γιὰ νὰ γιορτάσει τὴ μνήμη ἑνὸς μεγάλου ἀνδρός».

Στὰ 1805 παρουσιάζει στὴ Βιέννη τὴ μοναδική του ὄπερα «Λεονώρα», ποὺ τὸ θέμα τῆς τὸν συγκλονίζε ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ ἠρωϊσμὸ ποὺ τὸ χαρακτηρίζει. Τὸ ἔργο στὴν ἀρχὴ ἀπέτυχε. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ ἕνα ξαναδούλεμα μερικῶν μηνῶν, γνώρισε τὴν ἐπιτυχία. Τὴν τελικὴ του μορφή, ὅμως, τὴν πῆρε στὰ 1814, με τὸ ὄνομα Fidelio.

Τὴν εποχὴ ποὺ γράφει τὴν 5η του Συμφωνία, εἶναι βαθιὰ ἐρωτευμένος με τὴν Τερέζα φὸν Μπρουνσβικ. Ἐκείνη τὸν ἀγαπᾶ ἀπὸ τὰ παιδικὰ τῆς χρόνια, τὸν καιρὸ ποὺ ἦταν δάσκαλός τῆς. Πρόκειται γιὰ τὴ μεγάλη ἀγάπη τῆς ζωῆς του. Ἀραβωνιάζονται, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἔμαθε τὸ λόγο ποὺ ἐμπόδισε τὴν ἔνωσή τους. Ὅτι καὶ νᾶταν ὁ Μπετόβεν τὴν κράτησε βαθειὰ μέσα στὴν ψυχὴ του, σὰν τὸν παρηγόρο ἄγγελο κάθε δυστυχίας του. Καὶ γράφει στὶς σημειώσεις του:

«Ἵποταγὴ, βαθιὰ ὑποταγὴ στὸ πεπρωμένο σου. Δὲν μπορεῖς πιά νὰ ὑπάρχεις γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου. Μόνο γιὰ τοὺς ἄλλους. Γιὰ σένα δὲν ὑπάρχει ἄλλη εὐτυχία ἀπὸ τὴν τέχνη σου. Θεέ μου, δός μου τὴ δύναμη νὰ νικήσω τὸν ἴδιο μου τὸν ἑαυτὸ».

*
* *

Ἡ γνωριμία τοῦ Μπετόβεν μὲ τὸν Γκαίτε ἔγινε στὰ 1812. Οἱ δύο χαρακτῆρες, ἀντίθετοι σὲ πολλά, ἤρθαν πολλές φορές σὲ σύγκρουση μεταξύ τους. Ὁ ὑπερήφανος δημοκράτης δὲν μπορούσε ν' ἀνεχθεῖ τὸν αὐλικὸ Σύμβουλο. Ὁ ἴδιος ὁ Μπετόβεν διηγεῖται τὴν παρακάτω σκηνή: «Οἱ βασιλιάδες καὶ οἱ πρίγκηπες εὐκόλα μποροῦν νὰ κατασκευάσουν καθηγητὲς καὶ μυστικισσυμβούλους, καὶ νὰ τοὺς γεμιζοῦν μὲ παράσημα καὶ τίτλους. Δὲν μποροῦν ὅμως νὰ κατασκευάσουν μεγάλα πνεύματα, ποὺ νὰ στέκουν πάνω ἀπὸ τὴν κόπρo τοῦ κόσμου. Κι ὅταν δύο ἄνθρωποι, σὰν ἐμένα καὶ τὸν Γκαίτε, βρίσκονται μαζί, ἀφείλουν οἱ κύριοι αὐτοὶ νὰ καταλαβαίνουν τὸ μεγαλεῖο μας. Χθὲς συναντήσαμε στὸ δρόμο τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια. Ὁ Γκαίτε ἄφησε τὸ μπράτσο μου γιὰ νὰ πάει νὰ σταθεῖ στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου.

Ὅ,τι καὶ νὰ τοῦ εἶπα, δὲν στάθηκε ἱκανὸ νὰ τὸν καταφέρει νὰ κάνει οὔτε ἓνα βῆμα. Ἐχῶσα τότε τὸ καπέλλο στὸ κεφάλι μου, κούμπωσα τὸ σακάκι μου καὶ ὄρμησα, μὲ τὰ χέρια πίσω, μέσα στοὺς πυκνοὺς ὄμιλους. Πρίγκηπες καὶ αὐλικοὶ κάναν παράταξη στὸ πέρασμά μου. Ὁ δούκας Ροδόλφος μοῦ ἔβγαλε τὸ καπέλλο. Ἡ αὐτοκράτειρα μὲ χαιρέτησε πρώτη. Ὅλοι οἱ μεγάλοι μὲ γνωρίζουν. Εἶδα καὶ τὴν κουστωδία νὰ περνάει μπροστὰ ἀπ' τὸν Γκαίτε. Αὐτὸς στεκόταν στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου, σκύβοντας χαμηλά, μὲ τὸ καπέλλο στὸ χέρι. Ἵστερα τοῦ τᾶπα γιὰ καλὰ! Δὲν τοῦ συχώρεσα τίποτα».

Τὴν ἐποχὴν αὐτὴ, στὰ 1812, γράφει τὴν 7η καὶ 8η Συμφωνία του. Ὅλοι τὸν θαυμάζουν, ἀλλὰ μὲ τρόμο. Τὸν θεωροῦν τρελλό, μὲ αὐτὰ τὰ ἀπότομα ξεσπάσματα τῆς 7ης Συμφωνίας του, τῆς “ἀποθέωσης τοῦ χοροῦ”, κατὰ τὸν Βάγκνερ.

Καὶ ὁ Μπετόβεν λέει: «Εἶμαι ὁ Βάγκχος, ποὺ στίβει τὸ νέκταρ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐγὼ εἶμαι αὐτός, ποὺ δίνω στοὺς ἀνθρώπους τὴ θεία φρενίτιδα τοῦ πνεύματος».

Βρίσκεται τώρα στὸ ἀπόγειο τῆς δόξας του. Στὸ Συνέδριο τῆς Βιέννης, στὰ 1815, ὅλοι τὸν βλέπουν σὰν τὴ μεγάλη δόξα τῆς Εὐρώπης.

*
* *

Τὸ ἔργο τοῦ Μπετόβεν θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ κατατάξουμε σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες: Σ' ἐκεῖνη ποὺ βλέπει πρὸς τὰ μέσα, δηλαδὴ πρὸς τὸν ἐσωτερικό,

πνευματικό και ψυχικό βίο του συνδέτη, και στήν άλλη, πού βγαίνει έξω στο φῶς, πρὸς τὸν κόσμο.

Ἡ πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει κυρίως τὶς σονάτες του γιὰ πιάνο καὶ τὰ κοντσέρτα του. Θὰ λέγαμε πὼς τὰ ἔργα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἰδιωτικές ἐκμυστηρεύσεις τοῦ συνδέτη πρὸς τὸν ἑαυτό του. Μέσα στὸν κλειστὸν αὐτὸ χῶρο, βρίσκει τὴ λυτρωτικὴν ἐκτόνωση ὁλόκληρος ὁ ψυχικός του κόσμος.

Ὁμολογεῖ ἐκεῖ τὶς θλίψεις του, τὸν πόνο του γιὰ τοὺς χαμένους ἔρωτές του, ἀλλὰ καὶ τὰ ἰδανικά του, μὲ τὸ βλέμμα στραμμένο στοὺς οὐρανοὺς.

Στὴν ἄλλη κατηγορία ὑπάγονται οἱ Συμφωνίες του, ἡ μοναδική του ὄπερα *Fidelio* καὶ ἡ Μεγάλῃ Λειτουργία, τὸ ἀγαπημένο του ἔργο.

Τὰ ἔργα αὐτά, τοῦ ἀνοιχτοῦ χώρου, βλέπουν πρὸς τὸν κόσμο, μέσα σ' ἓνα ἄπλετο φῶς.

*
* *

1815. Δώδεκα χρόνια ζωῆς ἀκόμα, πού ὀδηγοῦν τὸν Μπετόβεν πρὸς τὶς μεγάλες του δημιουργίες, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν θάνατο ἀπὸ ἓνα δρόμο μαρτυρικό, σκαμμένο ἀπὸ φροντίδες, πίκρες, ἀρρώστιες.

Πάρα πολλὰ περιστατικά, μὲ τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του, τὴν κηδεμονία τοῦ μικροῦ ἀνεψιοῦ του Καρόλου, ἐνὸς παιδιοῦ ἀπείδραρχου, πού ἡ φροντίδα τοῦ θεοῦ του καταλήγει σὲ σφοδρὴ κρίση μεταξύ τους, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ Κάρολος νὰ ἐπιχειρήσει ν' αὐτοκτονήσει.

Μὲ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο ἀπὸ τὰ καθημερινὰ στὴ ζωὴ του, ὁ Μπετόβεν δὲν κατάφερε νὰ βρεῖ τὶς χαρὲς τῆς οἰκογένειας, πού φαινόταν νὰ τοῦ ὑπόσχεται ἡ υἱοθεσία τοῦ Καρόλου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ φίλοι του ἀπομακρύνονταν λίγο-λίγο, ἀπὸ ἓνα κουφό. Τοὺς ἦταν πιά κουραστικὸ νὰ συνεννοοῦνται, γράφοντας ἐκεῖνα πού ἤθελαν νὰ ποῦν.

Καὶ ὁ Μπετόβεν περνᾷ τώρα τὴ ζωὴ τοῦ κυνηγημένου ζώου, ἀλλάζοντας συνεχῶς κατοικία, συχνότερα ἀκόμα ὑπηρέτες, περνώντας τὴ μισή του μέρα στὸ καφενεῖο, σὲ βάρος τῆς ὑγείας του πού, μέρα τὴ μέρα, χειροτέρευε.

Ὑποφέρει ἀπὸ ἐπιπεφυκίτιδα, ἐντερικὰ καὶ χρόνιο κατάρρου. Ἡ κωφότητά του τὸν βυθίζει σὲ μία παραγμένη καὶ ἐρημικὴ σιωπή...

Μία ἀπὸ τὶς τραγικότερες στιγμὲς τῆς ζωῆς του ἦταν, στὰ 1822, ἡ πρόβα τοῦ *Fidelio*, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Schindler μᾶς ἄφησε μιὰν ἀνατριχιαστικὴ περιγραφή. Γράφει: «Ὁ Μπετόβεν ζήτησε νὰ διευθύνει τὴ γενικὴ δοκιμὴ. Ἀπὸ τὸ ντουέτο

τῆς πρώτης πράξης φάνηκε κιόλας πὼς δὲν ἄκουγε τίποτα ἀπ' ὅ,τι γινόταν στὴ σκηνή. Ἀργοῦσε πολὺ τὸν ρυθμὸ, καὶ ἐνῶ ἡ ὀρχήστρα ἐπαίξε σύμφωνα μὲ τὴ μπαγκέττα του, οἱ ἠθοποιοὶ πήγαιναν πιὸ γρήγορα. Αὐτὸ ἔφερε γενικὴ ἀταξία. Ὁ τακτικὸς ἀρχιμουσικὸς Umlauf πρότεινε μιᾶς στιγμῆς διακοπὴ, χωρὶς νὰ δώσει λόγο γιατί. Καὶ ἀφοῦ ἄλλαξε μερικὰ λόγια μὲ τοὺς ἠθοποιούς, ξανάρχισε ἡ δοκιμὴ. Ἀλλὰ καὶ πάλι ἡ ἴδια ἀταξία. Χρειάστηκε νὰ γίνεῖ καὶ δευτέρη διακοπή. Ἦταν πιά φανερὴ ἡ ἀδυναμία νὰ συνεχίσουν μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ Μπετόβεν. Πὼς ὅμως νὰ τὸν κάνουν νὰ τὸ νοιώσει; Κανεὶς δὲν εἶχε καρδιά νὰ τοῦ πεῖ «Τραβήξου, δυστυχημένε, δὲν μπορεῖς νὰ διευθύνεις». Μέσα στὴ γενικὴ σιωπὴ, μὲ φωνάζει μ' ἓναν τρόπο ἐπιτακτικὸ. Μοῦδειξε τὸ καρνέ του καὶ μοῦγενψε νὰ γράψω. Τοῦ ἔγραψα: «Σὰς ἱκετεύω νὰ μὴν ἐξακολουθήσετε. Θὰ σὰς ἐξηγήσω στὸ σπίτι τὸ γιατί». Γυρίσαμε στὸ σπίτι. Μπήκε κι ἔπεσε σὰν χαμένος σ' ἓνα ντιβάνι, σκεπάζοντας τὸ πρόσωπο μὲ τὰ δύο του χέρια. Εἶχε χτυπηθεῖ κατάκαρδα πού ἔμαθε τὸ τί εἶχε συμβεῖ. Μέχρι τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του ἔζησε μὲ τὴν ἐντύπωση αὐτῆς τῆς τρομερῆς σκηνῆς».

*
* *

Εἶναι, ἀλήθεια, παράξενο, πὼς ἓνας ἄνθρωπος, βυθισμένος στὴ θλίψη καὶ τὴν ἀπόγνωση ὄνειρεύτηκε νὰ ὑμνήσει τὴ χαρὰ. Ἴσως γιατί τοῦ ἦταν ἀσύλληπτη, σὰν ὅλα τὰ ἰδανικά...

Χρόνια τώρα, ἀπ' τὸ 1793, τὸ σκεφτόταν, ἀλλὰ δὲν τὸ πραγματοποιοῦσε. Ἦταν, ὅμως, γραφτό, φαίνεται, νὰ πιεῖ ὡς τὴν τελευταία του σταγόνα τὸ ξέχειλο ποτήρι τῆς θλίψης του, σὰν γιὰ νὰ τὴν ἐξαφανίσει, παραχωρώντας ὀλότελα τὴ θέση τῆς στὴ χαρὰ!

Διάλεξε γιὰ κείμενο τὴν “Ὁδὴ στὴ Χαρὰ” τοῦ “ἀθανάτου Schiller”, ὅπως τὸν ἔλεγε. Τὸ ἔργο παίχτηκε ἀμέσως ὅταν τελείωσε. Στὶς 7 Μαΐου τοῦ 1824 οἱ βιεννέζοι ἄκουγαν σὲ πρώτην ἐκτέλεση τὴν Ἐνάτη Συμφωνία. Καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου αἰσθάνθηκε τότε, ἴσως γιὰ πρώτη φορά, τὴ φρικίαση ἀπὸ τὴ γιγάντια πνοὴ τῆς μεγαλοφυΐας. Ποτέ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἴσως τοῦ Αἰσχύλου, δὲν εἶχε ὁ ἄνθρωπος ἀντιμετωπίσει ξανά τὸ ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ αὐτὸ μεγαλεῖο.

Μέσα σὲ ἀλλεπάλληλες ψυχικὲς καταστάσεις, πού διαδέχονται ἡ μιὰ τὴν ἄλλη στα μέρη τῆς Συμφωνίας πού ἐρμηνεύουν τὸ κείμενο, μέσα στὸν πόνο τῆς δυστυχίας, ὅπου οἱ δυνάμεις τοῦ φωτὸς παλεύουν μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς νύχτας, μιὰ θεότῃτα ζητᾶ νὰ ἔρθει κοντὰ τους. Ἄκουσε τὸν πόνο τους, εἶδε τὴ λαχτᾶρα τους

καὶ ἀποφασίζει νὰ κατεβεῖ ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς. “Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ γίνουν ἀδέρφια”, βροντοφωνάζει ὁ Schiller, καὶ ὁ Μπετόβεν ἀνεβάζει τὸ ἰδανικὸ αὐτὸ μὲ τὴ μουσικὴ του στοὺς οὐρανοὺς: «Σφιχταγκαλιαστήτε ἑκατομμύρια τῶν ἀνθρώπων» ξαναλέει.

Καὶ ὅλοι ἀκολουθοῦν, κύριοι πιὰ τῆς ἐλευθερίας τους. Ἡ ἀνθρωπότητα παρουσιάζεται φοβισμένη, μὰ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸν φόβο ποὺ συνέχει τὸν ἄνθρωπο τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς ἀπελευθέρωσής του. Βροντοφωνεῖ πὼς ἓνα μόνον πατέρα ἀγαπημένο ἔχει, αὐτὸν ποὺ βρίσκεται πάνω ἀπ’ τὸν θόλο τῶν ἀστρῶν. Ἡ βασιλεία τοῦ ἀτόμου ἐπέρασε. Τὰ πάντα στροβιλιζοῦνται μέσα στὴ μέθη, ποὺ συνεπαίρνει τοὺς ἀπελευθερωμένους ἀνθρώπους. Καὶ μέσα σὲ μιὰν ἀπέραντη βακχικὴν ἔξαρση, ἄνθρωπος καὶ θεοὶ γίνονται ἓνα...

Μόλις τελείωσε ἡ ἐκτέλεση τῆς Συμφωνίας, ὅλη ἡ σάλα σηκώθηκε ὄρθια, φώναζε, οὐρλιάζε, κουνούσε μὲ ἐνθουσιασμὸ τὰ μαντῆλια, ἔκλαιγε. Ὁ Μπετόβεν, ὅμως, ἔμεινε καθιστός, ἀπέναντι στὴν ὀρχήστρα, σκυφτός, σκεπτικὸς. Ἦξερε πὼς τελείωσε, ἀλλὰ, φυσικά, δὲν εἶχε ἀκούσει τὸ ἔργο του...

Ὅμως, μιὰ σολίστ, συγκεντρώνοντας ὅλο τὸ θάρρος τῆς, πλησίασε τὸν μεγάλο δημιουργό, τὸν ἔπιασε ἀπὸ τὸ μπράτσο καὶ τὸν ἐγύρισε πρὸς τὸ κοινό, γιὰ νὰ ἰδεῖ, τουλάχιστον, τὴν ἀπήχηση τοῦ ἔργου του.

Ἡ στιγμὴ αὐτὴ κλείνει μέσα τῆς ὅλης τῆ μοῖρα τοῦ Μπετόβεν. Ἐπικαλέσθηκε στὸ ἔργο του αὐτὸ τοὺς θεοὺς, τοὺς ἡμίθεους, τοὺς σκλάβους καὶ τοὺς ἐλευθερωτές, τοὺς ἀγῶνες, δηλαδή, τῆς ἴδιας του τῆς ζωῆς ἐνάντια στὶς σκοτεινὲς δυνάμεις. Βλέπει τὸ ἔξαλλο ἀπὸ ἐνθουσιασμὸ πλῆθος. Κατεβάζει τὸ κεφάλι, εὐχαριστώντας. Καὶ σ’ αὐτὸ τὸ πρόωρα ἀσπρισμένο κεφάλι, σ’ αὐτὸν τὸν πλοῦτο τῆς ἡχητικῆς μάζας, στὸ ἄσθεστο φῶς ποὺ βρίσκεται μέσα του, διαρρεῖς πὼς ἀντικρύζει ἓνα ἠφαίστειο μὲ χιόνια στὸν κρατήρα, ἐνῶ στὰ ἔγκατά του βράζει ἡ πύρινη λάβα του, ἔτοιμη νὰ ξεχυθεῖ καὶ πάλι, γιὰ νὰ ζεστάνει τίς παγωμένες ἀνθρώπινες ψυχές...

*
* *

Μαζί μὲ τὴν Ἐνάτη Συμφωνία, τὴ βραδιὰν ἐκεῖνη δόθηκε σὲ πρώτη ἐκτέλεση καὶ τὸ ἄλλο του ἀριστούργημα, ἡ Missa Solemnis, ἡ μεγάλη Λειτουργία, ποὺ ἀγαποῦσε περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα του. Ἡ φρενίτιδα τοῦ κόσμου ξεπέρασε κάθε προηγούμενο.

Ἄν ὕλικά δὲν κέρδισε τίποτα ἀπὸ αὐτὸν τὸν θρίαμβο, ἠθικά εἶχεν ἱκανοποι-

ηθεί απόλυτα. Ήνοιωθε τώρα πιά τὸν ἑαυτό του σὰν τὸν μεγάλο ὑπεύθυνο τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος, πάνω στὴ μοῖρα τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ὑγεία τοῦ ὅμως ὄλο καὶ κλονίζεται, ὥστε νὰ περιμένει τὸν θάνατο. Γράφει ὁ ἴδιος: «Αὐτὸς μὲ τὸ δρεπάνι δὲν θ' ἀργήσει νάρθει!»

Στὰ 1826 δείχνει καὶ πάλι ζωντανεμένος. Στὸ φινάλε, μάλιστα, τοῦ τελευταίου κουαρτέττου του, διακρίνει κανεὶς τὸ χοντρὸ-κοφτὸ γέλιο τοῦ Γίγαντα, ποῦ ἔχει ξεπεράσει τὸ φόβο τοῦ θανάτου.

Αὐτὸς ὅμως δὲν ἀργεῖ. Στὰ τέλη Νοεμβρίου τοῦ 1826, ὕστερα ἀπὸ μία διαμονὴ μερικῶν ἐβδομάδων στὶς ὄχθες τοῦ Δούναβη, ἀρπάζει ἕνα δυνατὸ κρουολόγημα. Ὑστερα ἀπὸ μία πνευμονικὴ συμφύρεση, ἐμφανίζεται ἡ ὕδρωπικία, ἀπὸ τὴν ὁποία, παρὰ τὴ φροντίδα τοῦ γιατροῦ, στὶς 26 Μαρτίου τοῦ 1827, ἀνάμεσα σὲ ἀστραπὲς καὶ θροντές, ὥρα 6 παρὰ τέταρτο τὸ ἀπόγευμα, καὶ σὲ ἡλικία οὔτε 57 χρόνων, παραδίνει στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ τὸ ἀσύγκριτο πνεῦμα του.

Comaedia finita est!

Αὐτοὶ ποῦ παρακολούθησαν τὶς τελευταῖες του στιγμὲς, βεβαιώνουν ὅτι ὁ Μπετόβεν στάθηκεν ἀτάραχος στὸ θάνατό του. Αὐτὸς. Ὁ Ἕνας. Ὁ Μέγας. Τοῦ Ἀθάνατου Θεοῦ ὁ Ἐκλεκτός, ποῦ τόσο δοκιμάστηκε, ὅσο καὶ ἀγαπήθηκε ἀπὸ Ἐκεῖνον.

*
* *

Ἡ περίπτωση Μπετόβεν ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης δυνατότητας. Ἀποτελεῖ τὴν προσωποποίηση ἑνὸς ξεχωριστοῦ στοιχείου τῆς Φύσης. “Γιὰ μένα, τὸ κράτος τοῦ πνεύματος εἶναι τὸ προσφιλέστερο, καὶ ξεπερνᾷ ὅλες τὶς κοσμικὲς μοναρχίες”, ἔγραφε στὸν Φραγκίσκο φὸν Μπρουνσβικ.

Ἐπὶ ῥῆξε ὁ ὑπέροχος μεσολαβητὴς μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, μὲ τὴ μαγικὴ γλῶσσα ποῦ δημιούργησε ἀνάμεσά τους.

Δὲν ἦταν ὁ εὐτυχισμένος καὶ ἀνύποπτος φορέας τοῦ Θείου μηνύματος. Ἦταν ὁ σκληρὸς μαχητὴς, ὁ πολεμιστὴς, ὁ μάγος, ποῦ χάλκεψε τοὺς ἤχους του μὲ ὄνειρα καὶ ἀπογοητεύσεις, καὶ τοὺς ἀνέδασε μὲ τὴν τέχνη του ψηλά, στὰ οὐράνια.

Πάντα, πρὶν ἀρχίσει τὴ δουλειά του, ἡ ψυχὴ του ἦταν θλιμμένη, βογγοῦσε. Μὰ ἡ περηφάνεια καὶ τὸ θάρρος του, ποῦ ξεπήγάζαν ἀπ' τὴν ἀπόλυτη ἐπίγνωση τῆς ἀξίας του, τὸν ἔσπρωχναν νὰ παλεύει μὲ τὸν ἀράτο ἐχθρό του.

Ποιὸς ἄλλος σὰν κι αὐτὸν δὲν θάχανε τὸ θάρρος του;

Πάντα πληγωμένος, μὰ πάντα μὲ τὸ ὄπλο του ψηλά, μᾶς μαδαίνει ὅσο κα-
νείς ἄλλος πῶς νὰ ζοῦμε ἐλεύθεροι ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Καθαρὰ Σαιξπηρική μορφή, χαρακτηρίστηκε σὰν Βασιλιάς Λήρ.

Αἰσχύλειο τὸ πνεῦμα του, Ὀμηρικός ὁ ἥρωϊσμός του.

Ἦταν καὶ θὰ εἶναι τὸ καταφύγιο κάθε ψυχῆς, ἀπὸ τὴν πιὸ ἥρωϊκὴ μέχρι
τὴν πιὸ κυνηγημένη. Ἡ πρώτη θὰ βρεῖ στὸ ἔργο καὶ στὴ ζωὴ του τὴν πιὸ τέ-
λεια ἀνταπόκριση. Ἡ δεύτερη θὰ συναντήσῃ τὴν μεγάλη της παρηγόρια καὶ τὴ
ζεστὴ θαλπωρὴ, καὶ θ' ἀντλήσῃ δύναμη ἀπ' τὸ παράδειγμα Ἐκείνου, ποὺ δὲν
ἐλύγισε στὸ ἀλύπητο μαστίγωμα τῆς Μοίρας, ἀλλὰ μέσα ἀπ' τὸν δικό του πόνο,
ἔκανε νὰ ξεπεταχτεῖ ἡ χαρὰ γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Αὐτός, ὁ Ἀσύγκριτος, ποὺ χάραξε κάποτε σ' ἓνα λεύκωμα, αὐτὰ τὰ ἀπλᾶ καὶ
ἀπέριττα λόγια, προτροπὴ ἐνὸς γιγάντιου πνεύματος στοὺς συνανθρώπους του:

«Κάνε τὸ καλὸ, ὅσο μπορείς.

Ἀγάπα τὴν ἐλευθερίαν

καὶ γιὰ ἓνα ὄρονο ἀκόμα

μὴν προδώσεις ποτὲ τὴν ἀλήθειαν».
